

Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabî'a

Mehmet Yalar
Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi
yalarm@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada Emeviler döneminde gazel ve dönemin en ünlü şairlerinden olan Ömer b. Ebî Rabî'nin bu dönemin gazelindeki yeri incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede önce gazelin tanımı, Emeviler döneminde gazelin gelişmesi ve nedenleri, özellikleri ve türleri ele alınmıştır. Ömer b. Ebî Rabî'a'nın bu dönemin gazelindeki yeri ile ilgili olarak biyografisi ve şairliğine yer verilmiştir. Şairliği çerçevesinde ise zevk gazelindeki öncülüğü, etkilendiği ve etkilediği şairler, kadınlardan gördüğü ilgi, şiirine konu olan belli başlı kadınlar, kendisine yöneltilen eleştiriler ve hakkında yapılan müstakil çalışmalar üzerinde durulmuştur. Çalışma, sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

Abstract

Ghazal in the Period of Umayyads and Umar b. Abi Rabia

In this article we try to examine the ghazal in the Umayyads and Umar b. Abi Rabia's position in this field as one of the most well-known poets at that times. By doing this, we firstly deal with the definition of Ghazal, its developing process in the Umayyads with its causes, characteristics, and kinds. Later we study Umar b. Rabia's biography and poetry under the several headings of his leadership on the Ghazal of joy, the poets he influenced and was

influenced, women's great interest to him, the women he talked about in his ghazals, the criticisms about him, and finally the works and studies on him.

Anahtar Kelimeler: Emeviler, Gazel, Kadınlar, Aşk, Arap Şiiri.

Key Words: Umayyads, Ghazal, Women, Love, Arabic Poem.

Gazel, klasik Arap şiirinin başta gelen temalarından biri olarak kabul edilmektedir. Cahiliye döneminden tevarüs edilen bu gelenek, İslam'ın doğuşundan Emeviler dönemine gelinceye kadar biraz gerilemiş, ancak Emeviler döneminde tekrar canlanarak gelişme göstermiştir.¹ Bu çerçevede öne çıkan başka şairlerden de söz edilebilmekle birlikte, gazelleriyle dönemin karakteristiğini en iyi yansıtan şairin Ömer b. Ebî Rabîa olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda, adı geçen şairin şiirinden yola çıkılarak söz konusu süreçte gazelin üslup ve içerik bakımından nasıl bir seyir izlediği ve bazı Arap edebiyatı tarihçilerinin ileri sürdüğü gibi, bu konuda İslamî kaygıların göz ardı edilip cahiliye dönemi anlayışına dönüşün söz konusu olup olmadığı, temel özellikleri, türleri ve teşekkülünde etkili olan nedenler, coğrafi ve kültürel ortamı gibi hususlar gün ışığına çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, önce dönemin gazeli değişik yönleriyle ele alındıktan sonra adı geçen şairin biyografisi ve şairliği kapsamında bu gazeldeki yeri üzerinde durulacaktır.

I- EMEVİLER DÖNEMİNDE GAZEL

Bu başlık altında gazelin tanımı, Emeviler dönemindeki gazelin gelişmesi ve nedenleri, özellikleri ve türleri üzerinde durulacak, bu kapsamda her bir türün önde gelen şairlerinden kısaca söz edilecektir.

A) Gazelin tanımı

Gazel sözcüğü, sözlük bakımından genç erkek ve kızların sevgi ve aşk içerikli konuşmaları demektir.² Edebiyat terimi olarak ta şöyle tanımlanmıştır:

"Gazel, Arap edebiyatının ilk dönemlerinde kasidelerin başında aşk ve sevgiliden söz eden bölümlere verilen ad iken daha sonraları şairin, sevgili, şarap ve bahar gibi coşku unsurları karşısındaki

¹ Şukrî Feysal, *Tatavvuru'l-gazeli beyne'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, Beyrut, 1986, s. 268.

² el-Feyümî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-munîr fî garibi's-şerhi'l-kebîr*, (I-II), Kahire, 1325, madde: ğzl, II, 46.

hayranlık, sevgi ve aşk duygularını anlatan bağımsız uzun veya kısa şiire denilmiştir."³

Daha özet bir ifadeyle gazel, "şiirde kadınlarla eğlenmek veya kadınlarla ilgili ince duyguları dile getirmek için söylenen şiir" diye de tanımlanmıştır.⁴

Esas itibarıyla Arap şiiri genellikle şairin kendi duygu ve izlenimlerini dile getirdiği ve الشعر الغنائي "eş-Şi'ru'l-ğinâî (lirik şiir)" adı verilen türdendir. Gazel de, Arap şiirinde bu türün en yaygın temalarından birini oluşturmuş ve bu nedenle, cahiliye dönemi başta olmak üzere, Arap edebiyatının her döneminde önemini korumuştur.

B) Emeviler Döneminde Gazelin Gelişmesi ve Nedenleri

Cahiliye döneminde planlı/klasik kasidelerin baş tarafında yer alan ve nesib/teşbîb bölümü adı verilen gazelin içeriği, büyük ölçüde hatıralarla dolu eski yurtların harabeleri üzerinde durup geride kalanlara ağlamak ve buralarda yârân ile yaşanan hatıraları tazelemekten ibaret kalmışken İslamî dönemin başından itibaren söz konusu içerik, değişime uğramaya başlamıştır. Özellikle Emeviler döneminin, Arap edebiyatı tarihinde gazelin gösterdiği olağanüstü gelişme açısından, en önemli dönemeç olduğu ve bunun birden fazla nedeni bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu nedenlerden biri, özü aralarında evlilik bağı bulunmayan genç erkek ve kadınlar arasındaki aşk sohbetlerine dayandığı için gazelin, Hz. Peygamber ve dört büyük halife zamanında cahiliyenin kötü adetlerinden sayılması ve buna bağlı olarak gelişme imkanı bulamamasıdır. Örneğin, Mekke fethinden sonra Müslüman olan Cahiliye şairlerinden Fudâle b. Şerîk el-Esedî (ö.64/684), Müslüman olduktan sonra bir gün, Müslümanlığından önce aşk sohbetleri yaptığı genç kadının, kendisini sohbe çağırmasını ve ona verdiği karşılığı şu şiirle dile getirmiştir:

قالت هلمّ إلى الحديث فقلت لا
يأبي عليّ الله و الإسلام⁵

Sohbete gel dedi genç kadın, hayır, dedim

Allah ve İslam yasaklamakta bunu bana

Gazelin, zamanla kaygısız ve sorumsuzca geliştiğini gören Hz. Ömer de, herhangi bir kadına gazel yazan kimseyi cezalandıracağını söylemek suretiyle şairleri uyarmıştır.⁶

³ Haluk İpekten, *Gazel, DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 440.

⁴ Mecdî Vehbe-Kamil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut, 1984, s. 265.

⁵ Ömer Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, Beyrut, 1403/1983, s. 37.

Emeviler döneminde özellikle Hicaz bölgesinde gazelin gelişme sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber ve raşit halifeler döneminden iki örneğine yer verilen gelişmeyi önleyici kaygı ve tedbirlerin ortadan kalkması,

2. Hicaz bölgesinin yönetim merkezi olmaktan çıkması sonucu bölge insanlarının siyasetten kopması ve meşguliyet arayışına girmesi,

3. Merkezi yönetimin, siyasetle ilgilenmemeleri için bölge halkını, sağladığı serbestlikle zevk ve eğlenceye özendirilmesi,

4. Fetihlerden elde edilen ganimetler ve bütçeden tahsis edilen paylarla bölge sakinlerinin zenginleşip zevk ve eğlenceye dayalı bir hayat yaşamaya başlamaları,

5. Büyük ihtimalle yine siyasal bir tedbir olarak, Roma ve İran kültürüyle yetişip Mekke ve Medine'ye getirilen şarkıcı cariyelerle gerçekleşen temaslar.

Gazelin gelişmesi için gerekli olan zemini daha da elverişli hale getiren bu son neden çerçevesinde, adı geçen kültürlerden gelenler, önceleri kendi dillerinde şarkılar söylerken, daha sonra başta şairimizin gazelleri olmak üzere, bu dönemin Arapça gazellerini de besteleyerek bu iki şehirde şarkı olarak söylemişlerdir. Bu çerçevede en dikkat çekici olan husus, abitler, zahitler ve kadılar da dahil olmak üzere, her kesimden insanların bu faaliyetlerin içinde yer almalarıdır. Hatta rivayete göre eşraftan bazı kimseler, konaklarını gazellerin şarkı olarak icra edilip öğretildiği konser salonları ve konservatuarlar haline getirmiş ve buralardan pek çok erkek ve kadın şarkıcı ve müzisyen yetiştirmiştir.⁷

Zeminin bu denli elverişli hale gelmesi nedeniyle dönemin en büyük gazel şairleri de, ilk olarak Hicaz bölgesinde yetişmiştir. O kadar ki, daha önceleri şiirde önemsenmeyen Kureyş kabilesi, bu dönemde Ömer b. Ebî Rabî'a, Hâris b. Halid el-Mahzûmî (ö.100/718), Abdullah b.Ömer el-Arcî (ö.120/738), Ebû Dehbel el-Cumahî (ö.96/715) ve 'Ubeydullah b. Kays er-Rukiyyât (ö.75/694) gibi ünlü gazel şairlerinin yetişmesiyle birlikte bu alanda da önemsenmeye başlamıştır.⁸

⁶ el-İsbehânî, Ebu'l-Farac Ali b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî, *Kitâbu'l-Agâni*, (Thk. İbrahim el-Ebyârî), (I-XXXI), Kahire, 1389/1969, IV, 356, 357.

⁷ Şevkî, Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-'asru'l-İslâmî*, Kahire, ts. s. 139-141.

⁸ Nallino, Carlo, *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabiyye*, Kahire, 1954, s.106.

C) Özellikleri

Bu dönemde gelişen gazelin temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Kadın Merkezli Oluşu

Daha önce de kısmen işaret edildiği üzere, cahiliye şiirinde ve İslam'ın başlangıç döneminde gazel, kadının yanı sıra, duygusal özellikler içeren içki, tabiat varlıkları ve geçmişe duyulan özlem gibi diğer unsurları da kapsamıştır. Ancak konumuz olan dönemin gazeline bakıldığında bütününü güzel kadına duyulan sevgi, aşk ve tutkunlukta yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, o denli ileri bir noktaya varılmıştır ki, sosyal, siyasal ve dinî konumu ne olursa olsun her sınıftan güzel kadın bu gazele konu edilmiştir.⁹ Dolayısıyla bu gazeldeki yegâne amaç, kadının güzelliğini sarhoşluk derecesinde hissedip ona duyulan sevgi ve hayranlığı şiir diliyle dışa vurmaktır.¹⁰

Ayrıca bu dönemin gazel şairlerinin tamamı, hac mevsimini büyük bir fırsat bilerek hacca gelen ünlü kadınların yollarını gözlemeyi, hatta bazen yollarını kesmeyi ve geldiklerinde kendileriyle ilgili gazel söylemeyi gelenek haline getirmişlerdir. Örneğin, Ebû Dehbel el-Cumahî'nin, Muaviye'nin (ö.60/680) kızı 'Âtike'ye, Hz. Osman'ın (ö.35/655) torunlarından olan Abdullah b. Ömer el-'Arcî'nin, Emevi halifesi Hişam b. Abdülmelik'in (ö.125/743) dayısı olup Mekke valiliğine atadığı Muhammed b. Hişam'ın annesi Ceydâ'ya, Muhammed b. Abdullah en-Numeyrî'nin (ö.90/709) de Haccac'ın (ö.95/714) kız kardeşi Zeyneb'e gazelle sarkıntılık etmeleri, bu konudaki tipik örneklerden sadece birkaçıdır.¹¹

2. Müstakil Bir Sanat Olarak İşlenmesi

Cahiliye döneminden başlayarak konumuz olan döneme gelinceye kadar övgü, hiciv ve ağıt gibi diğer şiir türleriyle birlikte söylenen gazel, başta şairimiz olmak üzere, bu dönemin gazel şairleri tarafından müstakil bir sanat haline getirilmiştir. Klasiklerden İbn Sellâm el-Cumahî'nin (ö.232/846), çağdaşlardan ise Taha Huseyn'in vurguladığı gibi, böylece bu şairler, övgü ve yergi şiiri söylememişlerdir. Aksine şairlik hayatları, kadınları ve kadınların, duygu dünyalarında meydana getirdiği arzu ve eğilimleri anlatmaktan ibaret kalmıştır.¹²

⁹ Corci Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-luga'l-'Arabiyye*, (I-IV), Kahire, ts. I, 283, 284, 285.

¹⁰ Taha Huseyn, *Hadîsu'l-arbi'â'*, (I-III), onbeşinci baskı, Kahire, ts. s. 16; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (I-VI), Beyrut, 1984, I, 367.

¹¹ el-İsbehânî, a.g.e., I, 406, 407; Zeydan, a.g.e., I, 287; Nallino, a.g.e., s.113.

¹² el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ*, Beyrut, ts. s. 137. Taha Huseyn, a.g.e., II, 16.

3. Kasidenin Tamamını kapsaması

Bu dönemde gazel, daha önceki dönemlerde olduğu gibi herhangi bir kasidenin içeriğinden bir parça olmaktan çıkmış ve içinde yer aldığı kasidenin tamamını kapsar hale gelmiştir. Böylece Hicaz ve Şam bölgelerinde sadece gazelden ibaret olan şiir parçaları ve müstakil kasideler ortaya çıkmıştır.¹³

4. Üslup İnceliği ve Bestelenmeye Elverişli Oluşu

Bu dönem gazelinin özelliklerinden biri de, ait olduğu şehir kültürüne uygun olarak ince bir üslup, melodik lafız ve tamlamalar ile dans eşliğinde icra edilmeye ve bestelenmeye elverişli hafif vezinlerle söylenmiş olmalarıdır. Bu amaçla girift vezinler terk edilerek serî', remel, hafîf, vâfir ve mutekârib gibi melodik ve coşturucu özelliğe sahip hareketli vezinler tercih edilmiştir.¹⁴

5. Müstehcen Olmaması

Kadın merkezli olmasına rağmen, bu dönemin gazelindeki açık üslubun, zaman zaman ahlak dışılığa yaklaşırsa da, Abbasiler dönemi gazelinde çokça görülen müstehcenlik ve erotizm düzeyinde olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵ Bunun sebebi ise, yukarıda bazı örneklerine yer verildiği üzere, hakkında gazel söylenen kadınların, büyük ölçüde en üst tabakaya mensup ve ahlaken mazbut olan kesimden olmalarıdır.¹⁶

D) Türleri

Bu dönemin gazeli, dinî ve ahlakî değerlere riayet açısından ele alınarak şu kısımlara ayrılabilir:

1. Temiz Gazel

Kırsal kesim şairlerinin gazeli anlamında bedevî gazel ve Benû 'Uzre kabilesine mensup olup iffetleriyle ünlenen şairlerin gazeli anlamında el-Gazelu'l-'uzrî olarak ta adlandırılan bu gazel türünün başlıca özellikleri şunlardır:

¹³ Ferrüh, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, I, 367.

¹⁴ 'Atîk, 'Abdulaziz, *Fi'l-edebi'l-İslâmî ve'l-emevî*, Beyrut, 1422/2001, s. 128, 129.

¹⁵ Nallino, a.g.e., s. 109.

¹⁶ el-Bustânî, Butrus, *Udebâu'l-'Arab fi'l-câhiliyyeti ve sadri'l-İslâm*, (I-IV), Beyrut, 1989, I, 293 vd.

- İffet
- Ağırbaşlılık
- Sadelik
- Doğallık
- Eğlence ve ahlak dışlıklardan uzaklık

Bu tür gazelin şairleri, aşklarında ölesiye dürüst ve iffetli şairler anlamında الشعراء العذريون (*Uzrî şairler*) diye adlandırılmış ve genellikle Necd ve Hicaz kırsallarında yaşamışlardır. Bunlar, gazellerinde aşık oldukları tek bir kadını tema olarak seçmiş, anlattıkları ise, büyük ölçüde aşkın, hicranın ve sevgiliden yüz bulamamanın verdiği acıdan ibaret olmuştur. Bu şairlerden her birinin, biçim ve içerik bakımından kendine özgü bir üslubu bulunmadığından gazelleri birbirine karışmıştır. Bu gazel türünün önde gelen şairleri, bayraktarlığını yapmış olup sevgilisi Buseyne'ye izafetle Cemîlu Buseyne diye ünlenen Cemîl b. Ma'mer'in (ö.82/701) yanı sıra, Kays b. Zerîh (ö.68/687) ve Mecnun diye ünlenmiş olan Kays b. Mulevvah (ö.70/689) gibi şairlerdir.¹⁷

Cemîl'in bir dörtlülüğü şöyledir:

إذا قيل قد سوّى عليها صحيفها مع الليل روحى فى المنام و روحها ¹⁸	فما أنا فى طول الحياة براغب أظنّ نهارى مُستهاماً و يلتقى
<i>Arzulamam hayatın uzamasını</i> <i>Onun mezar taşı dikildi, denildiği zaman</i> <i>Sersem geçiririm gündüzü ve buluşur</i> <i>Ruhum ruhuyla rüyada, geceyle birlikte</i>	

2. Geleneksel Gazel

Bu gazelden maksat, konumuz olan cahiliye döneminden Emeviler dönemine kadar şeklini koruyarak gelen ve tıpkı cahiliye geleneğinde olduğu gibi, hiciv, övgü ve ağıt gibi başka konuların yanı sıra aşka dair beyitler de içeren şiirdir. Bu çerçevede geleneksel gazeli diğer ikisinden ayıran başlıca özellikler şöyle sıralanabilir:

- Konu bütünlüğünün olmaması,
- Müstakil bir sanat türü olarak algılanmaması,
- Geleneksel ahlakî kaygılar taşıması,

¹⁷ el-Bustânî, a.g.e., I, 284.

¹⁸ el-Fâhûrî, Hannâ, *el-Mücez fi'l-edebi'l-'Arabî ve târihih*, (I-IV), Beyrut, 1411/1991, I, 476.

- İslam ve cahiliyenin unsurlarını birlikte içerebilmesi,
- Şairlerinin gazelle yetinen şairler olmaması
- Şiirin siyaset, övgü ve diğer konuları içerisinde marjinal kalması,
- Şairin duygu dünyasını yeterince yansıtmaması,
- Emevi yönetim merkezi olan Şam'da yoğunlaşması

Bu özellikleri nedeniyle ki, bu türde gazel söyleyenler, hemen her konuda şiir yazan Raî (ö.90/709), Ahtal (ö.95/712), Ferezdek (ö.110/728), Cerîr (ö.110/728) ve benzeri şairlerdir.¹⁹ Bu kapsamda bir örnek olarak Cerîr'in şu dizelerine yer verilebilir:

وَعُوجِي عَلَيْنَا وَارْبَعِي رَبَّةَ الْبُغْلِ وَلَا تَقْتَلِينِي لَا يَجِلُّ لَكُمْ قَتْلِي
 تَرِيدِينَ أَنْ نَرْضَى وَأَنْتِ بِجَحِيلَةٍ وَمَنْ ذَا الَّذِي يُرِضِي الْأَحْيَاءَ بِالْبُخْلِ²⁰

*Dön bize ve dur ey katırın sahibi (binicisi) kadın
 Ve öldürme beni, helal olmaz size beni öldürmek
 Cimrilik yaptığın halde senden hoşnut olmamızı istiyorsun
 Sevenleri cimrilikle kim hoşnut edebilir ki?!*

3. Zevk Gazeli

Zevk ekolü (Mezhebu'l-lezze), Açık gazel (el-Gazelu's-sarîh), sınırlanmamış gazel (el-Gazelu'l-mutlak), serbest gazel (el-Gazelu'l-ibâhî), şehir gazeli (el-Gazelu'l-hadarî) ve bayraktarlığını yapan, hatta mucidi sayılan şairimize nisbetle Ömer Gazeli (el-Gazelu'l-'umarî) gibi, değişik isimlerle adlandırılan²¹ bu gazel türü şöyle tanımlanmıştır:

*"Bu gazel, şairlerin hissettikleri sevgi duygularını tasvir ederken bunları açıkça dile getirmeleri ve ifşa etmekten sakınmamalarıdır."*²²

Adları ve tanımından da anlaşılacağı üzere, bu gazelde şair, sözü eğip bükmeden kadının vücudunu somut bir şekilde dile getirmekte ve ahlaki kaygıları göz ardı edip şehvi duygularına ve nefsanî arzularına öncelik vermektedir. Bu haliyle şair, şiirsel sezgilere değil, bedene hitap etmekte, ancak bunda erotizm ve

¹⁹ Zeydan, a.g.e., I, 248, 251, 255, 259; ez-Zeyyât, Ahmed Hasen, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut, 1422/2001; Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 37, 38; Feysal, a.g.e., s. 281.

²⁰ Ferrûh, a.g.e., s. 39.

²¹ el-Bustânî, a.g.e., I, 284; Taha Huseyn, a.g.e., II, 19; Dayf, a.g.e., I, 347; Feysal, a.g.e., s. 281; Altuncu, Muhammed, (I-II), Beyrut, 1419/1999, II, 671; en-Nedvî, a.g.e., s. 110.

²² Mecdî Vehbe-Kamil el-Muhendis, a.g.e., s. 266.

müstehecenlik sınırına varmamaktadır.²³ Çoğunluğu ünlü sahabilerin soyundan veya yakınlarından olan Hicaz bölgesi şairlerinin sanatsal enerjilerini tükettiği anlaşılan bu gazel türünün başlıca özellikleri ise şöyle özetlenebilir:

- Eğlencenin temel malzemesi olması,
- Kadınlarla ilgili çekincesiz tasvir,
- Kadınlarla yaşanan olayları anlatması,
- Eski geleneklere aykırılık,
- Eski şairlerin geleneksel üsluplarının dışına çıkılması,
- Üslupta çeşitlilik ve özellikle epik şiir üslubunun kullanılması,
- Şairi ve şairin içinde yaşadığı şehir toplumunu yeterince yansıtması.²⁴

Bu gazelin hem şairleri hem de hayranları ve onunla yoğun bir şekilde hemhal olanlar, Mekke ve Medine'nin soylu ailelerinin çocuklarından oluşmuştur. Aynı zamanda önde gelen soylu kadınların da, erkek şairler ve hayranları kadar, bu şiire ve şairlerine ilgi duyarak eğlence dünyasının içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bu çerçevede şairimiz Ömer b. Ebî Rabî'a gibi ünlü gazel şairlerinin gazellerine konu edilmekten hoşlandıkları ve bazen üstü kapalı bazen de kendileriyle bir araya gelmek suretiyle, şairleri açıkça buna teşvik ettikleri görülmektedir.²⁵ Bu kısmın örneklerine, tartışmasız öncüsü kabul edilen şairimizin bu gazeldeki yeri anlatılırken yer verilecektir.

III-ÖMER B. EBÎ RABÎ'A'NIN BU DÖNEMİN GAZELİNDEKİ YERİ

Şairimizin, bu dönemin gazelindeki öncü konumunun etraflıca ortaya konabilmesi için değişik açılardan ele alınması gerekir. Bu amaçla önce biyografisi kapsamında tam adı, soyu, doğum yeri ve tarihi, yetişme tarzı, kişiliği ve vefatı üzerinde durulacak, ardından da şairliği çerçevesinde bu gazeldeki öncülüğü, etkilendiği şairler, duygusallığı, kadınlara olan düşkünlüğü ve kadınlardan gördüğü ilgi, şiirine konu olan belli başlı kadınlar, üslubu, diğer şairlere etkisi ve hakkında yapılan müstakil çalışmalar gibi hususlara yer verilecektir.

²³ el-Behbîti, Muhammed Necîb, *Târîhu's-ş-şiri'l-'Arabî hattâ âhiri'l-karni's-sâlisi'l-hicrî*, Kazablanka, 1422/2001, s. 156.

²⁴ Atîk, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'Înde'l-'Arab*, Byrut, 1406/1986, s. 109, 110.

²⁵ el-İsbehânî, a.g.e., I, 105.

A) Biyografisi

1. Tam Adı ve Soyu

Tam adı Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rabîa' olup kendisiyle ünlendiği dedesi Ebû Rabî'a'nın asıl adı ise Huzeyfe'dir. Mahzum oğullarından olan şairin soy ağacının Huzeyfe'den sonraki kısmı ise b. Muğîre b. Abdillâh b. Umar b. Mahzum b. Yakaza b. Murre b. Ka'b b. Luey b. Gâlib b. Fihr şeklindedir.²⁶ Bu tabloya göre şairin soyu, Murre'de Hz. Peygamber'in soyuyla birleşmekte ve Mekke'nin en soylu kabilelerinden birine mensup olduğu ortaya çıkmaktadır. Ebucehil ile amca çocukları olan babasının cahiliye döneminde Bahîr (Becîr)²⁷ olan adını Hz. Peygamber Abdullâh olarak değiştirmiştir. Şair için Ebu'l-Hattâb ve Ebu Hafs şeklinde iki künyeden söz edilmiştir. Ancak Ömer Ferrûh'un da dikkat çektiği gibi, her ne hikmetse şair, babasına değil, dedesi Ebû Rabî'a'ya olan nisbesiyle tanınmıştır.²⁸

2. Doğum Yeri ve Tarihi

Ailesinin İslâmî dönemde Medine'ye yerleşmesi sebebiyle kaynakların çoğunda şairin doğum yeri olarak Medine'ye yer verilmekle birlikte Divanının editörüne göre bu kesin olmayıp şair, Yemen'in Cened şehri veya Mekke'de de doğmuş olabilir.²⁹ Vakıa doğduğu tarihte babasının Cened'de vali olması, burada doğmuş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Buna rağmen konuyla ilgili en güçlü görüşün, Medine'de doğduğu şeklinde olduğu ileri sürülmüştür.³⁰ Ancak Şevkî Dayf (ö.2005), bu yöndeki görüşün yanlış olduğunu, ailesinin hicretten sonra tekrar Mekke'ye döndüğünü ve şairin burada dünyaya gelip burada yetiştiğini, kesin bir kanaat şeklinde savunarak bu tezine onun şu beytini delil göstermiştir:

31 وأنا امرؤ بقرار مكة مسكني ولها هواي فقد سبت قلبي
*Ben meskeni Mekke'nin merkezinde olan bir kimseyim
Mekke'yedir aşkım, yağmaladı kalbimi o*

²⁶ el-İsbehânî, a.g.e., I, 61.

²⁷ ed-Dîneverî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe, *eş-Şî'ru ve's-Şu'arâ*, Leiden, 1902, s. 348.

²⁸ Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, I, 536.

²⁹ *Şu'arâunâ, Divânu Ömer b. Ebî Rabî'a*, (Takdim: Fâyiz Muhammed), Beyrut, 1425/2004, s. 7.

³⁰ Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 57.

³¹ Dayf, a.g.e., s. 349, 350.

Doğum tarihi ise, ilginç bir şekilde Hz. Ömer'in şehit olduğu 26 Zilhicce 23/03.11.644 gecesine denk gelmiş ve bu nedenle kendisine, şehit edilen halifenin hem adı hem de Ebû hafs ve Ebu'l-Hattâb olan künyeleri verilmiştir.³²

3. Ailesi, Yetiştirme Tarzı ve Kişiliği

Bir yandan hem cahiliyede hem de İslamî dönemde saygın bir kabileye mensup olması, diğer yandan da babasının henüz Mekke'deyken o günkü şartlarda dış ticaret ve sanayi ile uğraşması, bu kapsamda Yemen'de dokuma atölyelerinin bulunması sayesinde şair, büyük servet sahibi bir aile ortamında hayata gözlerini açmıştır. Ancak ailenin cahiliye döneminden beri sahip olduğu maddi imkanlar, İslamî dönemde bununla da sınırlı kalmamıştır. Zira şairin babası Abdullah, Hz. Peygamber tarafından Yemen'in, merkezi Cened olan bölgesine vali olarak atanmış ve hulefa-i raşidin dönemine kadar bu görevine devam etmiştir.³³

Bu nedenle Ömer, geçim kaygısı olmadığı gibi, aksine hem zengin hem de aristokrat ve yönetim erkine sahip bir ailenin çocuğu olarak yetişmiştir. Bu arada adı geçen imkanların yanı sıra, aynı zamanda güzel bir fiziğe de sahip olmasının, onun yetiştirme tarzında belirleyici rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şair, söz konusu imkanlar sayesinde herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmaksızın Hicaz, Yemen, Irak ve Suriye'yi dolaşarak hem görgüsünü ve hayat tecrübesini artırmış hem de döneminin ilimlerini tahsil etmiştir. Böylece şair, okuma ve yazmanın yanı sıra, bu dönemin başlıca ilimleri olan, Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat rivayetini bu alanların otoritelerinden tahsil etmek suretiyle aydın bir kişiliğe sahip olarak yetişmiştir.³⁴

Ancak sahip olduğu imkanlar, yetiştirme tarzında bu olumlu sonuçların yanında, İslamî kabullere aykırı olup şairliğine damgasını vuran ve muhafazakâr çevrelerin büyük tepkilerine yol açan olumsuz sonuçlara da yol açmıştır. Bu çerçevede zamanının neredeyse tamamını eğlence, zevk ve sefahet yerlerinde, bir de daha sonra detaylarına yer verileceği üzere, her fırsattan yararlanarak kadınların peşinden koşmakla geçirmiştir. O kadar ki, İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) yer verdiği³⁵, Bağdâdî'nin (ö.1093/1682) de atıfta

³² el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hizânetu'l-edeb*, (Thk. Abdusselam Muhammed Harun), (I-XIII), Kahire, 1418/1997, II, 33.

³³ Sukker, Azmî, *Mu'cemu's-şu'arâ fî târihi't-Taberî*, Saydâ-Beyrut, 1419/1999, s. 306.

³⁴ Ferrûh, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, I, 536; en-Nedvî, Muhammed er-Râbi' el-Hasenî, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-İslâmî*, Dimaşk-Beyrut, 1423/2002, s. 111.

³⁵ ed-Dîneverî, a.g.e., 369.

bulunduğu³⁶ rivayete göre, fasık bir kişiliğe sahip olup hacca gelen kadınlara şiirleriyle sarkıntılık etmesi yüzünden Ömer b. Abdilaziz (ö.101/720) tarafından Kızıl Deniz'in batı yakasındaki Musavva' şehrine yakın Dehlek adasına sürülmüştür. Ancak ünlü İtalyan müsteşrik Carlo Nallino (ö.1938), buraya sürülen kişinin kendisi değil, arkadaşı Abdullah b. Muhammed el-Ahvas (ö.105/723) olduğunu savunmuştur.³⁷

Bu arada kişiliğini şiirleri ışığında değerlendirenler, bu konuda birbirine tamamen zıt iki rivayete yer vermişlerdir. Bunlardan birine göre şaire, şiirlerinde söylediği her şeyi yapıp yapmadığı sorulmuş, o da: *"Evet, Allah affetsin"* diye cevap vermiştir. Ünlü ravilerden Zubeyr b. Bekkâr'dan (ö.255/869)³⁸ ise Bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

*"Ömer'in iffetli olduğu, anlatmanın sınırında durduğu, konuyu anlattığı, fakat söylediğini yapmadığı, hiç bir ravinin gözünden kaçmamıştır."*³⁹

Şairin kişiliğini aynı bağlamda değerlendiren Taha Huseyn (ö.1973) ise, biri çok kötümser, diğeri ise çok iyimser olan her iki görüşün de doğru ve gerçekçi olmadığını, bunlardan birine inanan kimsenin aldanmış olacağını savunarak şairi, geliştirdiğini söylediği üçüncü bir görüş çerçevesinde iki uç noktanın arasında konumlandırmıştır. Buna göre, çok sayıda kadına muhatap olan şair, ne tamamen temiz kalabilmiş ne de söylediklerinin tamamını yapmıştır.⁴⁰ Diğer bir rivayete göre ise şair, ömrünün sonuna doğru tövbe ederek kendini zühde vermiştir.⁴¹

4. Vefat Tarihi ve Yeri

Tıpkı doğum yeri konusunda olduğu gibi, şairin vefatı hakkında da farklı rivayetler yapıldığı görülmektedir. Bu rivayetlerden birine göre Ömer b. Abdilaziz tarafından sürüldüğü Dehlek'ten Kızıldeniz'de bir savaşa katılmış ve bu esnada gemide çıkan yangın sonucu, diğer yolcularla birlikte yanarak veya boğularak ölmüştür.⁴² Bu konuda Câhız (ö.255/868) Abdullah b. Ömer'den (ö.73/692): *"Ömer b. Ebî Rabîa, hem dünyayı hem de ahireti kazandı. Denizde savaştı, gemisini yaktılar ve böylece yanarak"*

³⁶ el-Bağdâdî, a.g.e., II, 33.

³⁷ Nallino, a.g.e., s. 108.

³⁸ Komisyon, *el-Muncid fi'l-a'lâm*, Beyrut, 1987, s. 278.

³⁹ el-İsbehânî, a.g.e., I, 119, 153.

⁴⁰ Taha Huseyn, a.g.e., I, 301.

⁴¹ *el-Muncid fi'l-a'lâm*, s. 4.

⁴² en-Nedvî, a.g.e., s. 111.

öldü" dediğini rivayet etmiştir.⁴³ İsbahânî'nin el-Agânî'de yer verdiği diğer bir rivayete göre tavaf yapmakta olan soylu ve güzel bir kadına şiirle sarkıntılık yapmış, bunu duyan kadın rahatsız olmuş ve rüzgarla helak olmasını Allah'tan niyaz etmiştir. Şair, bu bedduadan bir süre sonra atıyla yolculuk yaparken fırtına halinde esmeye başlayan rüzgardan korunmak için bir ağacın arkasına sığınmış, ancak rüzgarın etkisiyle ağacın bir dalı vücuduna çarpınca yaralanmış ve kan kaybından ölmüştür.⁴⁴ Tercihe şayan olduğu ileri sürülen üçüncü bir görüşe göre ise şair, Yemen'de yakalandığı bir hastalık sonucu ölmüştür.⁴⁵ Ölüm tarihi konusunda da farklı görüşler olmakla birlikte en güçlü görüş, 93/711-2 tarihinde yetmiş yaşında iken öldüğü şeklindedir.⁴⁶ el-Agânî'de yer alan ve fazla iyimser olduğu anlaşılan bir rivayete göre ise şair, seksen yıl yaşamış olup bu sürenin ilk kırk yılını heder etmiş, son kırk yılını ise ibadet ehli bir Müslüman olarak geçirmiştir.⁴⁷

B) Şairliği

Bu başlık altında şairimizin zevk gazelindeki öncülüğü, etkilendiği ve etkilediği şairler, kadınlardan gördüğü ilgi, şiirine konu olan belli başlı ünlü kadınlar, kendisine yöneltilen eleştiriler, divanı ve hakkında yapılan müstakil çalışmalar ele alınacaktır.

1. Zevk Gazelindeki Öncülüğü

Konuyla ilgili kimi kaynaklarda yer alan ifadelerle bakılırsa, Ömer'in, sadece zevk gazelinde değil, Arap edebiyatındaki gazelin tamamında kayıtsız şartsız öncü ve lider konumunda kabul edildiği görülmektedir.⁴⁸ Şair için bunun yolunu açan faktörlerin başında ise, biyografisinde yer verildiği üzere, sahip olduğu maddi imkanlar ve itibarın yanı sıra, üslubundaki incelik, kolaylık, sağlamlık ve açıklık ile maceracı karakteri gelmektedir. Bu çerçevede Ömer b. Ebî Rabî'a'nın, Kureyş'in en büyük şairi olduğunu söyleyen Bağdâdî: "*Her kim ki gazelde incelik istiyorsa, Ömer b. Ebî Rabî'a'nın şiirinden şaşmasın*" şeklindeki sözün, özdeyiş haline geldiğine vurgu yapmaktadır.⁴⁹

⁴³ Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tebyîn*, (Thk. Muhammed Abdusselam Harun), (I-IV), Beyrut, ts. III, 150.

⁴⁴ el-İsbahânî, a.g.e., I, 247, 248.

⁴⁵ Sukker, a.g.e., s. 307.

⁴⁶ el-Bağdâdî, a.g.e., II, 33; Fâyiz Muhammed, a.g.e., s. 9.

⁴⁷ el-İsbahânî, a.g.e., I, 77.

⁴⁸ ed-Dehhân, Muhammed es-Sâmî, *Funûnu'l-edebî'l-'Arabî: el-Gazel*, Kahire, ts. s. 65.

⁴⁹ Bağdâdî, a.g.e., II, 33.

Bu özelliğinden dolayı olsa gerektir ki, Ömer'in, Arap edebiyatı eleştirmenlerinin, şiiriyle en fazla ilgilendiği şair olduğu anlaşılmaktadır. O kadar ki, eleştirmenlerin çoğunun, ona ve şiirine hayranlık duyup kendisini diğer şairlere üstün saymakla kalmadıkları, aynı zamanda şairlerin hep arayıp ta ulaşamadıkları gerçek gazeli keşfeden kişi olduğunu savundukları görülmektedir.⁵⁰ Nitekim rakibi olması beklenen çağdaşları da onun gazeldeki üstünlüğünü itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin, Medine'de kendisiyle bir araya gelen Ferezdak, kadınlarla yaşadığı bir sohbetten söz ettiği gazelini dinleyince kendini tutamayarak yüksek sesle şöyle demiştir:

*"Ey Ebu'l-Hattâb! Vallahi sen en büyük gazel şairisin. Vallahi şairler bunun gibi güzel gazel söyleyemezler."*⁵¹

Aynı çerçevede şairimizin çağdaşı Cerîr'e Medine'li bir zat, Medine'ye kadar yayıldığını söylediği şiirinden kendisine bir şeyler dinletmesini isteyince Cerîr: *"Siz Medine halkı gazel şiirini seviyorsunuz. En iyi gazel şairi ise Mahzumî, yani İbnu Ebî Rabî'a'dır"* demiştir.⁵² İbn Ebî 'Atîk de, yanında Hâris b. Hâlid el-Mahzumî'nin Ömer'den daha şair olduğunu söyleyen adama kızarak şöyle karşılık vermiştir:

*"Sözüne dikkat et! İbnu Ebî Rabî'a'nın şiiri, hiçbir şiirde bulunmayan kalbi harekete geçirme, ruhu sarmalama ve hedefe ulaştırma özelliklerine sahiptir. O Kureyş'in en büyük şairi olup manada ince, girişi narin, çıkışı hafif, izahı güçlü, detayları okşayıcı, anlamları aydınlatıcı ve temasını açıklayıcıdır."*⁵³

Bir de Abdulmelik b. Mervan, Ömer, Kuseyyir ve Cemîl'i çağırarak en güzel aşk şiirlerinden birini söylemelerini istemiş, şairlerin sırayla söylediği şiirleri dinledikten sonra diğer iki şaire ikişer bin dinar ödül takdir ederken Ömer'in, son beytine aşağıda yer verilen şiirini çok beğenerek on bin dinar ödüle layık görmüştür:

54 هنا أو هنا في جنة أو جهنم ألا ليت أم الفضل كانت قرينتي
Ah keşke Ummu'l-Fadl yanımda olsaydı da
Şurada veya burada, cennette veya cehennemde

⁵⁰ Atîk, *Târihu'n-nakdi'l-edebî*, s. 133.

⁵¹ el-İsbehânî, a.g.e., I, 149.

⁵² el-İsbehânî, a.g.e., I, 76.

⁵³ el-Kâlî, Ebû 'Alî İsmail b. El-Kâsim, *Kitâbu'l-emâlî*, (I-II), Beyrut, ts. II, 15.

⁵⁴ el-Kâlî, a.g.e., I, 67.

Başta İbn Abbas olmak üzere, pek çok kimsenin yaptığı bu tür tanıklıklara dair rivayetleri çoğaltmak mümkündür.

2. Etkilediği ve Etkilendiği Şairler

Her edebiyatçı ve şairde olduğu gibi şairimizin de şair kişiliğinin oluşmasında bazı şairlerden etkilenmesi, bazı şairleri de etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmek gerekir.

2.1. Etkilendiği Şairler

Bu çerçevede Ömer'in, etkilendiği önde gelen şairler şöyle sıralanabilir:

a) İmruulkays (ö.540)

Arap şiiri tarihinde gerçek anlamdaki ilk gazel şairi olarak kabul edilmesi hasebiyle Ömer'in, en çok etkilendiği şairin İmruulkays olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede şairimizin, zaman zaman onun anlam ve tabirlerini aynen kullanmaktan çekinmediği görülmektedir.⁵⁵ Bir karşılaştırma yapabilmek için önce İmruulkays'tan, ardından da şairimizden birer beyte yer vermek yerinde olacaktır:

İmruulkays:

⁵⁶ فلما أجزنا ساحة الحَيِّ وانتحى بنا بطنُ خبتِ ذي حِقافٍ عَقَنَقَلْ
Kabilenin bölgesini geçince biz ve çıkınca karşımıza
İç içe geçmiş kum kıvrımları içeren geniş çölün göbeği

'Umar b. Ebî Rabî'a:

⁵⁷ فلما أجزنا ساحة الحَيِّ قُلْنِ لِي أما تتقي الأعداءَ والليلُ مُقْمِرٌ
Kabilenin bölgesini geçince biz, dediler bana
Gece mehtaplıyken korkmaz mısın düşmanlardan

Görüldüğü üzere, Ömer b. Ebî Rabî'a, İmruulkays'ın birinci dizesini neredeyse aynen tekrarlamıştır.

b) 'Antere b. Şeddâd (ö.610)

⁵⁵ Ferrüh, Ömer b. Ebî Rabî'a, s. 68.

⁵⁶ el-Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hattâb, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*, Beyrut, 1424/2003, s. 128; eş-Şenkîti, Ahmed b. el-Emîn, *Şerhu'l-mu'allakâti'l-'aşr*, Beyrut, 1428/2007, s. 38.

⁵⁷ Şu'arâunâ, *Dîvânu Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 127.

Etkilendiği cahiliye şairlerinden birinin de, döneminin önemli gazel şairlerinden ve muallaka sahiplerinden olan 'Antere b. Şeddâd olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkilenmenin derecesini, birincisi 'Antere'ye, ikincisi de Ömer'e ait olan iki örnek beytin karşılaştırılmasıyla ortaya koymak mümkündür:

58 فبعثتُ جاريتي فقلتُ لها اذهبي فتجسَّسي أخبارها ليَ واعلمي
Gönderdim cariyemi ve dedim ki ona: Git
Araştır haberlerini benim için ve öğren

59 فبعثتُ جاريتي فقلتُ لها اذهبي فاشكي إليها ما علمتِ و سلمِي
Gönderdim cariyemi ve dedim ki ona: Git
Bildiğini şikayet et ona ve selam ver

c) Suhaym 'Abdu Beni'l-Hashâs (ö.35/655)

'Umar'ı etkileyen şairlerden birinin de, Habeş asıllı, azatlı köle ve muhadram şairlerden Suhaym 'Abdu Beni'l-Hashâs olduğu kaydedilmiştir. Kadınlara aşırı düşkünlüğü ve kuşağının en önemli gazel şairi olmakla ünlenen Suhaym, ilk olarak Ömer'in babası tarafından satın alınmış ve Hz. Osman'a hediye edilmek istenmiştir.⁶⁰ Ancak Hz. Osman, bu teklifi verdiği şu ilginç cevapla reddetmiştir:

*"Ona ihtiyacımız yoktur. Şair köleden efendisinin nasibi, karnı doyduğu zaman evindeki kadınlara şiiirleriyle sarkıntılık etmesi, acıktığı zaman da onları hicvetmesidir."*⁶¹

Hem bu tarihsel ilişkiden hem de şiiirleri arasındaki yakın biçim ve içerik benzerliğinden hareket eden Arap şiiirinin klasik ve çağdaş araştırmacıları, Suhaym'in şairimiz üzerindeki etkisine kesin gözüyle bakmışlardır. Hatta çağdaş araştırmacılardan Behbîti, ikisinin aşağıdaki birer beytine karşılaştırmalı olarak yer verdikten sonra: *"İşte bu nedenle şiiir sanatında Suhaym, Ömer'in üstadıdır"* demiştir.

Suhaym:

⁵⁸ el-Kureşî, a.g.e., s. 219; eş-Şenkîti, a.g.e., s. 184; Ferrûh, a.g.e., 69.

⁵⁹ Şu'arâunâ, Dîvânü Ömer b. Ebî Rabî'a, s. 329; Ferrûh, a.g.e., 69.

⁶⁰ Sukker, a.g.e., s. 215.

⁶¹ ed-Dîneverî, a.g.e., s. 241.

أشارت بمدراها وقالت ليربها
أعبدُ بني الحسحاس يُزجي القوافيا⁶²
İşaret etti sevgili tarağıyla ve dedi kız arkadaşına
Kafiyeler mi diziyor Benu'l-Hashâs'ın kölesi

Ömer b. Ebî Rabî'a:
أشارت بمدراها وقالت لأختها
أهذا المغيري الذي كان يُذكر⁶³
İşaret etti sevgili tarağıyla ve dedi kız kardeşine
Bu mudur o sözü edilen Mugîre'li

İki beytin karşılaştırılması, şairimizin, hem biçim hem de içerik bakımından Suhaym'i harfiyen izlediği göstermekte, böylece Behbîti'nin tespitine haklılık kazandırmaktadır.

d) Cemîl b. Ma'mer

Corci Zeydan'a (ö.1914) göre, şairimizin etkilendiği şairlerden biri de yaşça kendisinden büyük olan çağdaşı ve temiz aşk gazelinin öncüsü Cemîl b. Ma'mer'dir. Bu çerçevede Ömer, Cemîl'i taklit ederek kendisinden iktibaslarda bulunmuştur. Aralarındaki fark, Cemîl'in gazelinin sevgilisi Buseyne ile sınırlaması, Ömer'in ise böyle bir ayırım yapmamasıdır.⁶⁴ Ancak diğer bazı rivayetlerden Cemîl'in de diyalog üslubu ve epik gazelde Ömer'i taklit ettiği ve onun seviyesine çıkamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Cemîl'in sevgilisi Buseyne'nin Ömer'e hitaben söylediği şu söz, bu konuda ilginç bir kanıt olarak değerlendirilebilir:

"Kuşkusuz Cemîl, epik gazelde seni örnek almak istedi, ancak başarılı olamadı. Bununla birlikte denilmiştir ki: Eşejî atın yanına bağla, koşusunu öğrenmese de huyunu öğrenir."⁶⁵

Buna rağmen iki şair arasındaki üstünlük durumuyla ilgili genel kanı, Ömer'in Râiye ve 'Ayniye kasidelerinde, Cemîl'in de Lâmiye'de üstün olduğu şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁶

2.2. Etkilediği Şairler

'Ömer'in, gazelde yaptığı devrimle kendine özgü bir ekol meydana getirdiği ve bu çerçevede pek çok öğrenci yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Vakıa Ömer'in, daha önce özelliklerine yer verilen

⁶² Behbîti, a.g.e., s. 155.

⁶³ el-İsbehânî, a.g.e., I, 80; Şu'arâunâ, Divânu Ömer b. Ebî Rabî'a, s. 123.

⁶⁴ Zeydân, a.g.e., I, 283.

⁶⁵ 'Atîk, Târihu'n-nakdi'l-edebi, s. 141.

⁶⁶ el-Kâlî, a.g.e., II, 74.

zevk gazelinin sadece öncüsü olmadığı, aynı zamanda kurucusu da olduğundan bunu Zevk Gazeli Ekolü olarak adlandırmak mümkündür. Ancak genel kanı, bu ekolün diğer şairlerinin Ömer'in seviyesini yakalayamadıkları yönünde görünmektedir.⁶⁷ Bu çerçevede Ömer'in etkilediği gazel şairlerinin önde gelenleri şunlardır:

a) *Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî (ö.100/718'den sonra)*

'Ömer gibi Benû Mahzum kabilesine mensup olan şair, aynı zamanda Kureys'in sayılı birkaç gazel şairinden biri olarak da öne çıkmıştır. Şiirinde Ömer'i örnek almış ve çok az sayıdaki övünç ve kahramanlık örnekleri dışarıda tutulursa, tıpkı onun gibi gazele yoğunlaşarak övgü ve hiciv şiiri söylememiştir. Böylece şiiri, Ömer'in şiirine benzemiş, ancak bu konuda onu aşmamıştır. Aralarındaki benzer taraflardan bir diğeri de, onun da tıpkı Ömer gibi hac sezonunu kollayarak bu sırada hacca gelen güzel kadınlara gazelleriyle sarkıntılık etmesidir. Bir de Ömer'den farklı olarak Aişe bint Talha'ya aşık olmuş ve hakkında pek çok gazel söylemiştir.⁶⁸

c) *'Abdullah b. Muhammed el-Ahvas (ö.110/728-9)*

Medine'nin Evs kabilesinden ünlü ensari Asım b. Sabit'in torunu olan şair, tıpkı Ömer b. Ebî Rabî' gibi, aşk ve gazel için yaşamıştır. Ancak şairimiz, şiirlerinde sadece soylu ve ünlü hür kadınları işlerken Ahvas ondan farklı olarak cariyeler hakkında da şiir söylemiştir. Bir de Ahvas, pervasızlıkta sınır tanımadığından soylu genç kadınların sempatisini değil, nefretini kazanmıştır. Bu edenle onu sadece bazı şarkıcı cariyeler savunmuştur. Bir de Ahvas, Ömer gibi zengin olmadığından çokça Şam'a giderek Emevi halifelerini övmüş ve onlardan ödüller almıştır. Böylece gazelin yanı sıra, halifelere övgü, kendi çağdaşlarına karşı da ağır hicivler yazmıştır.⁶⁹

b) *'Abdullah b.Ömer el-'Arcî (ö.120/738)*

Hz. Osman'ın torunlarından olup aynı zamanda İslam ordularında büyük yararlıklar gösteren saygın ve itibarlı bir savaşçı olarak ta ünlenen bu zat, Ömer'in en önde gelen öğrencisi olarak nitelenmiştir. Eğlence ve ava çok düşkün olduğu anlaşılan şair, her yönden Ömer b. Ebî Rabî'a'ya benzemeye çalışmıştır. Bu amaçla bir yandan bütün şiirlerini, güzellikleriyle ünlü kadınlarla ilgili gazellere hasrederken diğer yandan yine hocası gibi pahalı lüks elbiseler giymeye ve süslü deveye binmeye özen göstermiş, ancak şairlikte onun seviyesine çıkamamıştır. Buna rağmen, Ömer'in ölümü üzerine Hicaz'ın güzel kadınları konu alan şiirlerden yoksun kaldığını

⁶⁷ el-Bustânî, a.g.e., s. 303; Behbitî, a.g.e., 157-159.

⁶⁸ Zeydân, a.g.e., I, 286; Ferrüh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, I, 582-584.

⁶⁹ Dayf, a.g.e., s. 354-356.

düşünerek üzülen bazı ünlü kadınlar, 'Arcî'nin şiirini dinleyince yerinin boş kalmadığından duydukları memnuniyeti hamd ederek dile getirmişlerdir.⁷⁰ Bu bakımdan 'Arcî'nin, Ömer'in tahtına oturduğu söylenebilir.

Öte yandan şairimizin, gazeldeki etkisinin kendi çağdaşlarıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda Abbasiler döneminin bazı önemli şairlerini de etkilediği ve kendilerince örnek alındığı görülmektedir. Bunların en önemlilerinden biri, tıpkı şairimiz gibi, şiirini gazele hasreden ve gazelinde pek çok kadını konu alan, bu yüzden de döneminin İbn Ebî Rabî'a'sı diye nitelenen 'Abbâs b. el-Ahnef (ö.198/814), diğeri de Ebu'l-'Atâhiye'dir (ö.210/826).⁷¹

3. Kadınlardan Gördüğü İlgî

Anlaşılabildiği kadarıyla şairimizin şiirindeki ana besleyici kaynağın kadınlar olmasının önemli sebeplerinden biri de, başta şiirindeki büyüleyici etki olmak üzere, soylu, zengin ve yakışıklı biri olması nedeniyle kendisine duydukları ilgi olmuştur. Bu çerçevede başta el-Agânî olmak üzere konuyla ilgili hemen her kaynakta yer alan rivayetlere göre, özellikle bazı ünlü ve soylu kadınlar, Ömer'in kendilerini şiirine konu etmesini istemiş ve bunun arayışı içerisinde olmuşlardır. Bazen de kendisiyle bir araya gelip şiirlerini ve konuşmalarını dinlemek isterken kimi zaman da bazıları, daha da ileri giderek kendisiyle yakın bedeni temasa geçmeye yeltenmişlerdir. Bu kapsamda dikkat çeken birkaç örnek şöyle sıralanabilir:

- Rivayete göre şairimizin hakkında şiir söylemesini ve kendisiyle bir araya gelmek isteyen halife Abdülmelik b. Mervan'ın kızı Fatıma hacca gittiğinde Haccac, hakkında şiir söylememesi için kendisini şiddetle uyarmış, Ömer de korkusundan hakkında şiir söyleyememiştir. Ancak haccını yaptıktan sonra yola çıkan ve bir şekilde Ömer'le iletişim kurmaya çalışan Fatıma, yanından geçen bir adamla şu diyalogu gerçekleştirmiştir:

Fatıma: Nerelisin?

Adam: Mekke halkından

Fatıma: Allah'ın laneti senin ve memleketinin halkı üzerine olsun!

Adam: Neden?

⁷⁰ Zeydân, a.g.e., I, 285; Behbitî, a.g.e., 159.

⁷¹ İbnu'l-Mu'tezz, 'Abdullah, *Tabakâtu's-şu'arâ'*, (Thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc), Kahire, ts. s. 228, 254; Sukker, a.g.e., s. 256.

Fatıma: Hacca gelip Mekke'ye girdim. Yanımda da gözlerin benzerlerini göremediği güzel cariyeler olduğu halde fasık Ömer b. Ebî Rabî'a, bizi yolda eğleneceğimiz şiirleriyle donatmadı.

Adam: Kanaatimce mutlaka bunu yapmış olmalıdır.

Fatıma: O halde söylediği bir şey varsa, getir sana beyit başına on dinar vereyim.

Bunu üzerine gidip durumu anlatan adama Ömer, Bunu yaptığını, ancak durumu gizli tutmasını istediğini söylemiş, adam da bunu yapacağına söz verince Ömer, şu beyitle başlayan gazelini kendisine vererek Fatıma'ya göndermiştir:

راع الفؤاد تفرقُ الأحباب
يوم الرحيل فهاج لي أطراي⁷²
Korkuttu kalbimi dostların dağılması
Göç günü ve hareketlendi hüzünlü duygularım

- Ayrıca Mus'ab b. Zubeyr'den (ö.71/690) yapılan rivayette Medine'nin bazı ileri gelen kadınları bir araya gelerek Ömer b. Ebî Rabî'a'nın şiirinden, zarafetinden, arkadaşılığından ve sohbetinden söz ederek onu arzular ve birlikte olmayı temenni ederler. Bunun üzerine şiire ve edebiyata olan düşkünlüğü ve eleştirmen kişiliğiyle ünlü Hz. Hüseyin'in kızı Sukeyne: "Onu size getirmek bana ait" diyerek kendisine elçi gönderir ve belirttiği gecede Medine'nin tarihi kabristanının bulunduğu Bakî' semtindeki Savrân denilen yerde olmasını ister. Mekke'de yaşamakta olan Ömer, bunun üzerine Medine'ye gelerek kararlaştırılan yer ve zamanda bu kadınlarla buluşur ve sabaha kadar kendileriyle sohbet eder. Ayrılacakları zaman: "Allah'a yemin ederim ki, benim Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmeye ve mescidinde namaz kılmaya ihtiyacım vardır. Lakin size yaptığım ziyarete başka bir şeyi karıştırmak istemem" diyerek Mekke'ye döner ve bu konuda ünlü gazellerinden birini irad eder. Adı geçen gazelin bazı dizeleri şöyledir:⁷³

قالت سُكينة والدموع ذوارفُ
ليتَ المغيرِيّ الذي لم أجزِه
كانت تردّ لنا المني أيامنا
خبرتُ ما قالت فيتُ كأنما
أسكّينُ ما ماء الفرات و طيبه
بألذّ منك وإن نأيتِ وقلما
منها على الخدين والجلباب
فيما أطال تصيّدي و طلابي
إذ لا نلامُ على هوى و تصابي
رُمي الحشا بنوافذ النشاب
منّي على ظمء و فقدِ شراب
ترعى النساءُ أمانة العُياب

⁷² el-Bustânî, a.g.e., I, 293, 294.

⁷³ el-İsbehânî, a.g.e., I, 105, 161, 162.

*Şöyle dedi Sukeyne gözyaşları akarken
Yanaklarının ve yakasının üstüne
"Keşke karşılık vermediğim Muğireli
Uzunca süre beni tavlama için peşime düştüğünde
Günler muradımızı geri getirseydi
Sevda ve aşkımdan dolayı bize sitem edilmeksizin"
Dediklerinden haberdar olunca ben, sanki
Delip geçen oklar saplandı içime
Ey Sukeyne, değildir Fırat suyu ve tatlılığı
Ben susuz ve içeceksiz iken bile
Senden daha lezzetli, uzak düşmüş olsan bile
Kaldı ki kadınlar az gözetirler gözden irak olanların emanetini*

Ancak Dîneverî, Ömer'in bu şiirde Sukeyne'den naklen yer verdiği sözlerin gerçek dışı olduğunu savunmuştur.⁷⁴

Ömer b. Ebî Rabî'a'dan yapılan bir rivayete göre ise kendisi şöyle demiştir:

"Bir zamanlar ben gençken bana aşık olunuyordu, ben ise aşık olmuyordum. Bir defasında iki genç kızla karşılaştım. Onlardan biri: 'Ey Ömer yaklaş bana, kulağına bir şeyler fısıldayayım', dedi. Ben ona yaklaşıırken diğeri de bana yaklaşıp yanağıma ısırma başladı. Bu sırada ben, birinin fısıldamasının zevkından diğeri'nin ısırmasının lezzetini fark edemiyordum."⁷⁵

4. Şiirine Konu Olan Belli Başlı Kadınlar

Gerçekçi davranmak gerekirse, şairimizin gazelinde konu ettiği kadınların sayısını tam olarak belirlemek neredeyse imkansız görünmektedir. Sebebi ise, hemen her fırsatı değerlendirerek güzel bulduğu ünlü ve soylu bütün kadınlar hakkında gazel söylemiş olmasıdır. Kaldı ki, yukarıda anlatıldığı üzere iş bununla da kalmamış, pek çok güzel ve soylu kadın, bunu gönülden arzulamış ve birkaçı kendisiyle evlenmiştir. Bu çerçevede Ferrûh, Ömer'in temas kurduğunu söylediği on yedi isme yer verdikten sonra bunlara ilave olarak elli kadının daha divanındaki şiirinde yer aldığını söylemiştir.⁷⁶ Bu noktadan hareketle burada söz konusu kadınların

⁷⁴ ed-Dîneverî, a.g.e., s. 369.

⁷⁵ el-İsbehânî, a.g.e., I, 76.

⁷⁶ Ferrûh, Ömer b. Ebî Rabî'a, s. 62.

en ünlülerinden sadece birkaçına yer verilerek konuya bütünlük kazandırılmaya çalışılacaktır.

a) *Sureyyâ bint 'Alî b. Abdillâh*

Güzel ve servet sahiplerinden olup kızı Mekke'de, yazı ise Taif'te geçiren Sureyya, Ömer'in tutkun olduğu kadınların başında gelmektedir. Dîneverî'nin yer verdiği bir rivayetten Sureyya'nın da kendisini sevdiği ve sık sık buluşup fiziki temastan kaçınmadıkları anlaşılmaktadır.⁷⁷ Ancak Ömer'in Kulsum bint Sa'd ile evlendiğini öğrenen Sureyya kendisine kızıp ünlü sahâbi Abdurrahman b. Avf'ın veya Abdulaziz b. Mervan'ın oğlu Suheyl ile evlenmiş ve Mısır'a yerleşmiştir.⁷⁸

b) *Ummu Ömer bint Mervan*

Abdülmelik b. Mervan'ın kız kardeşi olan bu kadın, tanınmadan Ömer'le görüşebilmek için kılık değiştirmiş ve kendisiyle istediği kadar görüşebilmiştir. Ancak Ömer'in kendisini tanıdığını anlayınca teşhir etmemesi için ona bin dinar vermiştir. Bunun üzerine Ömer, bu parayla kadına bazı kıymetli hediyeler alıp göndermiş ve bu olayı anlatan bir şiir söylemiştir.⁷⁹

c) *Aişe bint Talha b. Ubeydillâh*

Ünlü sahâbi Talha'nın kızı olup döneminin en güzel kadınlarından biri diye nitelenen Aişe'yi Ömer tavafta görmüş, tutkunluk derecesinde ona aşık olmuş ve hakkında şiir söylemiştir. Çok iffetli ve dindar bir kadın olan Aişe, şairin kendisini gördüğünü ve hakkında bir şeyler söyleyeceğini anlayınca yanına cariyesini göndererek: "*Allah'tan kork ve ahlak dışı bir şey söyleme!*" diyerek uyarmıştır. O da buna cevaben cariyesine şöyle demiştir:

*"Aişe'ye selam söyle ve ona de ki: amcan oğlu güzel sözden başka bir şey söylemez."*⁸⁰

d) *Kulsum bint Sa'd el-Mahzûmiyye*

Ömer, aşık olduğu bu soylu kadına bir hayli çaba ve zorluklardan sonra şiirini ulaştırabilmiş ve kendisiyle buluşabilmiştir. Buluşup bir ay yanında kaldıktan sonra gitmek için izin isteyen şaire kadın, yanında bu kadar süre kalıp adını lekeledikten sonra kendisiyle evlenmeden gidemeyeceğini söylemiştir.

⁷⁷ Dîneverî, a.g.e., s. 352.

⁷⁸ el-Mubberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil*, (I-IV), Kahire, ts. II, 234; Dîneverî, a.g.e., s. 352; Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 59.

⁷⁹ el-Mubberred, a.g.e., II, 230.

⁸⁰ Zeydân, a.g.e., I, 284.

Bunun üzerine Kulsum'la evlenen şairin kendisinden iki erkek çocuğu olmuştur.⁸¹

Daha önce kendileriyle ilgili birer örneğe yer verilen Sukeyne bint Huseyn ve Fatıma bint Abdilmelik başta olmak üzere, Ömer'in şiirine konu olan diğer bazı ünlü kadınlar ise ismen şöyledir⁸²:

- *Fatıma bint Muhammed el-Kindiyye,*
- *Zeyneb bint Musâ el-Cumahiyye,*
- *Remle bint Abdillâh el-Huza'îyye,*
- *Hind bint Hâris el-Murriyye,*
- *Leylâ bint Hâris el-Bekriyye,*
- *Lubâbe bint Abdillâh b. Abbâs,*
- *Mekke'nin en güzel kadını olarak kabul edilen Bağûm,*

Bu bağlamda divanının son baskısını yaptıran Muhammed Fâyiz, bu baskı için kaleme aldığı takdim yazısında, bütün güzel ve soylu kadınları şiirine konu alan ve hayatını buna vakfeden şairimizin bu durumunu ve kadınların ona olan aşk ve hayranlıklarını, genelde bütün güzel kadınlara, özelde de İstanbul'un güzel genç kadınlarına aşık olan ve kadınların büyük bir aşkla bağlandıkları Pierre Loti'nin (ö.1923) durumuna benzetmiştir. Fâyiz, bununla da yetinmeyerek reenkarnasyona inanması halinde Pierre Loti'nin, adeta şairimizin reenkarne olmuş hali olduğunu söyleyeceğini ileri sürmüştür.⁸³

5. Kendisine Yöneltilen Eleştiriler

Gazeldeki tartışmasız öncülüğünden dolayı insanlar, genellikle şairimizle aynı kefeye koymadıkları başka şairler için çirkin bulup eleştirdikleri *kendini ve aşkını övme* gibi hususları, onun şiirinde güzel bulmakla birlikte hakkında sınırlı da olsa birtakım eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Diğer şairlere yöneltilenlere göre az sayılması gereken eleştiriler ise, gazelinde saptanabilen dili ve sanatına yönelik olmaktan ziyade, kadınları kendine hayran göstermesi, başka bir ifadeyle kendine olan hayranlığı ve içeriğindeki dinî ve ahlakî pervasızlığa yönelik olmuştur.⁸⁴ Bu çerçevede şu örneklerle yer verilebilir:

⁸¹ Ferrûh, Ömer b. *Ebî Rabî'a*, s. 60.

⁸² Zeydân, a.g.e., I, 284; Ferrûh, Ömer b. *Ebî Rabî'a*, s. 59-61.

⁸³ Fâyiz, Muhammed, *Şu'arâunâ, Divânu Ömer b. Ebî Rabî'a'nın mukaddimesi*, s. 27-30.

⁸⁴ Atik, *Târîhu'n-nakdi'l-edebe*, s. 133, 134, 135.

5.1. Kendine Olan Hayranlığı

Aslında Ömer'in dostu olan, şiirini çok beğenen ve kendisini çağdaşlarından üstün tutan İbn Ebî 'Atîk de, kadınların kendisine olan tutkusunu dile getiren bir şiirini dinleyince ona şu ifadelerle eleştiride bulunmuştur:

*"Sen bu şiirinde kadına olan sevgini değil, kendine olan sevgini dile getirmiş oldun. Sen, onunla olan karşılıklı sohbetinden ve kendisine karşı gösterdiğin tevazudan söz etmeliydin."*⁸⁵

Çağdaşlarının en önemlilerinden biri olan Kuseyyir de, arkadaşları Ahvas ve Nusayb ile birlikte ziyaretine gelen şairimizi aynı noktada şu ifadelerle eleştirerek kibir duygularını törpülemiştir:

*"Sen gerçekten şairsin. Bir de gazelinde kadını konu aldıktan sonra onu bırakıp kendini anlatmasaydın daha iyi şair olurdu. Kadınlara böyle mi hitap edilir? Kadınlar, aranan ve nazlanan kimseler olmakla nitelenir."*⁸⁶

Bu çerçevede kendisini eleştirenlerden birinin de çağdaşı Cemil'in sevgilisi Buseyne olduğu anlaşılmaktadır. Rivayet edildiğine göre şairimiz, Şam'a giderken Cemil'den aldığı bilgiyle Buseyne'nin kapısına giderek gelişinin kendisine haber verilmesini istemiştir. Haber verilmesi üzerine Ömer'in karşısına çıkan Buseyne şu eleştiride bulunmuş ve tabir caizse şairin karizmasını çizmiştir:

*"Ey Ömer! Allah'a yemin ederim ki, ben sana olan aşklarının kendilerini öldürdüğünü ileri süren kadınlarından olmayacağım."*⁸⁷

Görüldüğü üzere, bu eleştirilerin nedeni, şairin kendini aşık değil, aşık olunan, arayan değil, aranan ve konu aldığı kadınları, aşkıdan ölenler şeklinde göstermiş olmasıdır. Klasik Arap şiirinin en önemli eleştirmenlerinden biri olan Mufaddal ad-Dabbî'ye göre, bu durum gazelde bulunması gereken ve diğer şairlerin gazellerinde bulunan duygusal incelik ve duyarlılığın, Ömer'in şiirinde yok olmasına yol açmıştır.⁸⁸

5.2. Dinî ve ahlaki pervasızlık

Bu çerçevede de şaire oldukça ciddi eleştirilerin yöneltildiği görülmektedir ki bunların bazıları şöyledir:

⁸⁵ el-Merzubânî, Ebû 'Ubeydillâh Muhammed, *el-Muveşşah Meâhızu'l-'ulemâ 'ale's-şu'arâ*, Kahire, ts. s. 261, 262; el-Kayrevânî, Eû 'Alî el-Hasen b. Reşîk, *el-'Umde fî mahâsini's-şî'ri ve âdâbihi ve nakdih*, (I-II), Beyrut, 1401/1981, II, 124; el-İsbehânî, a.g.e., I, 119.

⁸⁶ el-Endelüsî, Ebû Ömer Ahmed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-ferîd*, (I-VII), Beyrut, 1385/1965, V, 372; el-Kayrevânî, a.g.e., II, 124.

⁸⁷ Atîk, *Târihu'n-nakdi'l-edebî*, s. 137.

⁸⁸ el-Merzubânî, a.g.e., s. 262.

Bu sebeple kendisini eleştirenlerin başında yer alan Abdullah b. Zubeyr (ö.73/692), şairin kendini övdüğü:

رَأَتْ رَجُلًا أَمَّا إِذَا الشَّمْسُ عَارَضَتْ فَيَضْحَى وَأَمَّا بِالْعِشِيِّ فَيُخَصِّرُ
Gördü o kadın bir adam ki güneş ona rakip olduğunda
Görünüverir, akşamleyin ise soğuyuverir

şeklindeki şiirini duyduğunda son dizesini şöyle değiştirdi:

فَيُخَزِّي وَأَمَّا بِالْعِشِيِّ فَيُخَسِّرُ⁸⁹
Perişan oluverir, akşamleyin ise hüsrânı boylar

Ebu'l-mukavem el-Ensârî de, aynı sebeple kendisini şu sözlerle eleştirmiştir:

"Allah'a, Ömer b. Ebî Rabî'a'nın şiiriyle isyan edildiği kadar başka hiçbir şeyle isyan edilmemiştir."⁹⁰

Şairimizin şiiriyle genç kadınlar üzerinde bıraktığı ahlak dışı etkinin derinliğini iyi gözlemlediği anlaşılan Hişâm b. 'Urve ise, bu konudaki kaygısını şöyle dile getirmiştir:

"Ciddi şekilde zinaya bulaşmamaları için genç kadınlarınıza Ömer b. Ebî Rabî'a'nın şiirini rivayet ettirmeyiniz."⁹¹

5.3. Şiirin Dili

Gazelinin diline dönük değerlendirmelerin büyük ölçüde olumlu olduğu, bu bağlamda sadece bir beytinde eleştiriye konu edilen bir ifadenin bulunduğu söylenmiştir. Konuyla ilgili olarak İshak b. Muhammed en-Nahaî ve Sa'leb, Asma'î'den Ebû 'Amr b. el-'Alâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ömer, Arap dilinde hüccettir ve soru cümlesini haberi cümle şeklinde kullanmasından ötürü, eleştiri konusu edilen aşağıdaki beyit dışında şiirinin diline herhangi bir itirazda bulunulmamıştır":

ثُمَّ قَالُوا تَحِبُّهَا قَلْتُ بَهْرًا عَدَدَ الرَّمْلِ وَالْحَصَى وَالتَّرَابِ⁹²
Dediler ki: Sever misin onu? Dedim ki: dayanılamayacak kadar

⁸⁹ el-İsbehânî, a.g.e., I, 72, 73.

⁹⁰ el-İsbehânî, a.g.e., I, 76; el-Bustânî, a.g.e., I, 308.

⁹¹ el-İsbehânî, a.g.e., I, 74; Atik, *Târîhu'n-nakdi'l-edebi*, s. 133.

⁹² el-Merzubânî, a.g.e., s. 258, 259.

Kum, çakıl ve toprak taneleri sayısınca

Burada itiraz konusu olan husus, şairin birinci dizede istifham hemzesi kullanarak *أَحَبَّ* demesi gerekirken bunu "onu seversin" demek olan *تَحَبَّ* şeklinde söylemiş olmasıdır. el-Mubberred (ö.285/898), bunun fahiş bir hata olduğunu, istifham hemzesinin hafzedilebilmesi için ona dair bir delilin bulunması gerektiğini söylemiştir.⁹³ Ancak Ebû 'Amr, itiraza konu olan bu kullanımı naklettikten sonra *istifham cümlesi yerine düz cümle kullanmak istemiş olabileceği* şeklinde bir çıkış noktasının bulunduğunu hatırlatmayı da ihmal etmemiştir. Asma'î, yaptığı rivayette ayrıca bazı kimselerin söz konusu dizeyi istifhamlı olarak şu şekilde rivayet ettiğine de yer vermiştir:

قيل لي هل تحبها قلتُ بَهرًا⁹⁴

Denildi ki bana: Onu sever misin? Dedim ki: dayanamayacak kadar

Şiirinin diline yönelik eleştirilerden biri de, Sa'îd b. el-Museyyeb'in, dinî saikten hareketle aşağıdaki dizesine yaptığı itirazdır:

و غاب قَمِيرٌ كنتُ أرجو غيوبه⁹⁵

Battı batmasını umduğum ufak tefek bir ay

İbnu'l-Museyyeb, bu dizeyi dinlediğinde şairimize beddua ederek Allah'ın *قَمِر* (ay) olarak kullandığı⁹⁶ kelimeyi *قَمِير* (aycık) şeklinde kullanmasını eleştirmiştir.⁹⁷

Bu ve buna benzer bazı önemsiz eleştiriler dışarıda tutulursa Hammâd er-Râviye dahil, dönemin dev eleştirmenlerinin, şiirinin diline olan hayranlıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Örneğin Hammâd, Ömer'in şiiri hakkında sorulan soruya verdiği cevapta: "Onun şiiri soyulmuş fıstıktır" demek suretiyle dilindeki duruluğu dile getirmiş, ayrıca şiirini kötüleyenlere de ağır hakaretlerde bulunmuştur.⁹⁸

⁹³ el-Mubberred, a.g.e., II, 244.

⁹⁴ el-İsbehânî, a.g.e., I, 79.

⁹⁵ Fâyiz, *Şu'arâunâ, Divânu Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 125.

⁹⁶ Yasin, 36/39.

⁹⁷ el-Merzubânî, a.g.e., s. 262.

⁹⁸ el-İsbehânî, a.g.e., I, 75, 76.

5.4. Divanı

'Ömer, döneminin şairleri arasında divanının günümüze kadar gelişi ve bu divanda yer alan şiirlerin çokluğuyla dikkat çekmektedir. Zira o dönemin ünlü şairlerine ait şiir, genellikle birkaç parça şeklinde veya az sayıda şiir ihtiva eden divançe halinde günümüze gelebilmiştir. Bu nedenle divanının büyüklüğüne dikkat çekilmiş ve bu durum, genellikle şairimizin şiirinin kısa zamanda geniş bir alana yayılıp insanlar tarafından ilgiyle karşılanmasına, kayda değer bir bölümünün de bestelenip şarkı olarak söylenmesine bağlanmıştır.⁹⁹ Şiirinin önemli bir bölümünün kaybolduğundan kuşku duyulmamasına rağmen divanında bir beyit ile yetmiş beş beyit arasında değişen uzunlukta 438 adet şiir bulunmaktadır. Şairin divanda yer alan en önemli şiiri, yetmiş beyitlik Râiye Kasidesi'dir. Ayrıca başkalarına ait olup kendisine nisbet edilen şiirler olduğu gibi, kendisine ait bazı şiirler de başkalarına nisbet edilmiş olabilir.¹⁰⁰

Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye'de İki adet el yazma nüshası bulunan eserin bugüne kadar yapılan baskıları kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:¹⁰¹

- Leipzig, 1893

- Thk. Muhammed Zuhrî el-Ğamrâvî, Kahire, 1311/1893, sayfa sayısı: 143

- Almanca bir takdim içeren Paul Schwarz baskısı, Leipzig, 1901, 1909

- Şerh: Muhammed el-Înânî, Kahire, 1330/1911, sayfa sayısı: 592

- Tahrir: Beşîr Yemût, el-Mektebetu'l-ehliyye, Beyrut, 1934

- Takdim: İbrahim el-A'râbî, Beyrut, 1952

- Dâru Sâdir, Beyrut, 1961

- Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire, 1997, sayfa sayısı: 525

- Takdim: Fâyiz Muhammed, 1425/2004, sayfa sayısı: 514

6. Hakkında Yapılan Müstakil Çalışmalar

Konuyla ilgili hemen her kaynakta farklı kapsamlarda yer verilen şairimizle ilgili olarak özellikle 20. yüzyılda bazı müstakil

⁹⁹ Fâhürî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, yy., ts. s. 262, 263.

¹⁰⁰ Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 66.

¹⁰¹ Zeydân, a.g.e., I, 285; Serkis, Yusuf İlyan, *Mu'cemu'l-matbû'âti'l-Arabiyye ve'l-mu'arreb*, (I-II), Beyrut, 31; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, I, 546.

çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar yazarları, baskı yerleri ve tarihleri itibariyle şöyledir:¹⁰²

- *İbn Bessâm, 'Alî b. Muhammed (ö.303/915), Ahbâru Ömer b. Ebî Rabî'a*

- *Zekî Mubarek, Hubbu İbn Ebî Rabî'a, Kahire, 1919, 1927, sayfa sayısı: 335*

- *Cebraîl Cebbûr, Ömer b. Ebî Rabî'a, (I-III), Beyrut, 1935(1933), 1939, 1971*

- *Raîf Hûrî, Ve hel yahfa'l-kamer, Beyrut, 1938 (1939), sayfa sayısı: 151*

- *Ömer Ferrûh, Ömer b. Ebî Rabî'a el-Mahzûmî, Beyrut, 1941, 1947,*

- *Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, Şairu'l-gazel, Kahire, 1942*

- *Kemal Besyûnî, es-Sureyyâ, Kahire, 1954*

Şairimiz, bu müstakil eserlerin yanı sıra, çeşitli dergilerde yayınlanan pek çok makalede de ele alınmıştır.

SONUÇ

Çalışmanın sonunda özet mahiyetinde bir değerlendirme yapmak gerekirse özetle şunlar söylenebilir:

Çalışmaya konu olarak seçtiğimiz Emeviler döneminde gazelin, Hz. Peygamber ve dört büyük halife dönemine göre üslup ve içerik bakımından bir hayli değiştiği gözlenmektedir. Zira başlangıç döneminde İslam'ın öğretileri, hayatın her alanında olduğu gibi şiirde de büyük ölçüde esas alındığından üslup ve içeriği disipline olmuş, aşk ve kadın merkezli şiir tamamen yok olmamakla birlikte bir hayli gerilemiştir. Öğretilere aykırı bazı girişimler ise, hem dönemin şairleri tarafından dini kaygılarla geri çevrilmiş hem de Hz. Ömer gibi kimi halifelerin önleyici tedbirleriyle karşılaşmıştır.

Ancak bu atmosfer, Emeviler döneminin başlamasıyla birlikte değişmiş, aşk ve kadın merkezli şiir, herhangi bir engelleyici önlemlerle karşılaşmadığı gibi, aksine yönetim tarafından özendirilmiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse Emevi hanedanı, büyük kısmı ilk nesil ensar ve muhacirlerin soyundan gelen ve halk üzerinde büyük bir potansiyel etkiye sahip olan Mekke'li ve Medine'li önde gelen aileleri siyasetin dışında tutmak ve yönetime yönelik muhtemel tehditlerini

¹⁰² Dâğir, Yusuf Es'ad, *Masâdiru'd-dirâse'l-edebîyye*, (I-III), Beyrut, 1983, I, 111; Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, s. 137; *Târihu'l-edebî'l-'Arabî*, I, 546, 547; el-Cubûrî, Kâmil Selmân, *Mu'cemu's-şu'arâ*, (I-VIII), Beyrut, 1424/2003), IV, 48, 84.

bertaraf etmek için kendilerine büyük imkanlar sunmak suretiyle eğlencenin hakim olduğu bir hayat sürmelerini sağlamıştır. Bu tedbir, kısa zamanda sonuç vermiş ve başta Ömer b. Ebî Rabî'a olmak üzere, bu dönemin belli başlı şairlerinin şiirlerinde aşk ve kadını sınırsız ve kaygısız bir biçimde merkeze alan gazel türü hızla gelişmiş ve Hicaz'lı soylu ailelerin büyük ilgisine mazhar olmuştur. Bu çerçevede özellikle şairimizin temsil ettiği ve dini kaygıların yok olduğu gazel, büyük ölçüde cahiliye gazeliyle benzer özelliklere sahip kabul edilmiş ve bu yönüyle cahiliye anlayışına bir dönüş olarak değerlendirilmiştir.

Bu dönem gazelinin, cahiliye gazelinden ayrıldığı noktaların başında ise, kasidelerinin hiciv ve övgü gibi konulardan arındırılarak tamamen gazele, yani bütünüyle aşk ve kadına ayrılması ve konu olarak bir kadınla sınırlı tutulmayarak her güzel ve soylu kadının içeriğinin kapsamına alınması gelmiştir. Zira cahiliye dönemine ait kasidelerde gazel, büyük ölçüde girizgah bölümünü oluşturmuş, konusu ise şairin sevgili olarak seçtiği bir kadınla sınırlı tutulmuştur. Bu yönüyle cahiliye gazelinin, bu dönemin gazeline göre daha disipline ve ölçülü bir tür olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Altuncî, Muhammed, (I-II), Beyrut, 1419/1999
- Atîk, 'Abdulaziz, *Fi'l-edebî'l-İslâmî ve'l-emevî*, Beyrut, 1422/2001
- , *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'İnde'l-'Arab*, Byrut, 1406/1986
- Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hızânetu'l-edeb*, (Thk. Abdusselam Muhammed Harun), (I-XIII), Kahire, 1418/1997
- Behbîtî, Muhammed Necîb, *Târîhu's-ş-ri'l-'Arabî hattâ âhiri'l-karni's-sâlisi'l-hicrî*, Kazablanka, 1422/2001
- Bustânî, Butrus, *Udebâu'l-'Arab fi'l-câhiliyyeti ve sadri'l-İslâm*, (I-IV), Beyrut, 1989
- Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tebyîn*, (Thk. Muhammed Abdusselam Harun), (I-IV), Beyrut, ts.
- Corci Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*, (I-IV), Kahire, ts.
- Cubûrî, Kâmil Selmân, *Mu'cemu's-şu'arâ*, (I-VIII), Beyrut, 1424/2003
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ*, Beyrut, ts.
- Dâğir, Yusuf Es'ad, *Masâdiru'd-dirâse'l-edebiyye*, (I-III), Beyrut, 1983
- Dehhân, Muhammed es-Sâmî, *Funûnu'l-edebî'l-'Arabî: el-Gazel*, Kahire, ts.

- Dîneverî, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *eş-Şî'ru ve'ş-şu'arâ*, Leiden, 1902 *Şu'arâunâ, Divânu Ömer b. Ebî Rabî'a*, (Takdim: Fâyiz Muhammed), Beyrut, 1425/2004
- Endelusî, Ebû Ömer Ahmed İbn 'Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, (I-VII), Beyrut, 1385/1965
- Fâhûrî, Hannâ, *el-Mûcez fi'l-edebi'l-'Arabî ve târihih*, (I-IV), Beyrut, 1411/1991
- , *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, (I-VI), Beyrut, 1984
- Feyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-munîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*, (I-II), Kahire, 1325
- Haluk İpekten, *Gazel, DİA*, İstanbul, 1996
- İbnu'l-Mu'tezz, 'Abdullah, *Tabakâtu's-şu'arâ*, (Thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc), Kahire, ts.
- İsbehânî, Ebu'l-Farac Ali b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî, *Kitâbu'l-Agânî*, (Thk. İbrahîm el-Ebyârî), (I-XXXI), Kahire, 1389/1969
- Kâlî, Ebû 'Alî İsmail b. El-Kâsim, *Kitâbu'l-emâlî*, (I-II), Beyrut, ts.
- Kayrevânî, Ebû 'Alî el-Hasen b. Reşîk, *el-'Umde fî mahâsini's-şî'ri ve âdâbihi ve nakdih*, (I-II), Beyrut, 1401/1981
- Komisyon, *el-Muncid fi'l-a'lâm*, Beyrut, 1987
- Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hattâb, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*, Beyrut, 1424/2003
- Mecdî Vehbe-Kamil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-lugati ve'l-edeb*, Beyrut, 1984
- Merzubânî, Ebû 'Ubeydillâh Muhammed, *el-Muveşşah Meâhzu'l-'ulemâ 'ale's-şu'arâ*, Kahire, ts.
- Muberrred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil*, (I-IV), Kahire, ts.
- Nallino, Carlo, *Târihu'l-âdâbi'l-'Arabiyye*, Kahire, 1954
- Nedvî, Muhammed er-Râbî' el-Hasenî, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-İslâmî*, Dimaşk-Beyrut, 1423/2002
- Ömer Ferrûh, *Ömer b. Ebî Rabî'a*, Beyrut, 1403/1983
- , *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, (I-VI), Beyrut, 1984
- Serkis, Yusuf İlyan, *Mu'cemu'l-matbû'âti'l-'Arabiyyeti ve'l-mu'arrebe*, (I-II), Beyrut
- Sukker, Azmî, *Mu'cemu's-şu'arâ fî târihi't-Taberî*, Saydâ-Beyrut, 1419/1999

- Şenkîti, Ahmed b. el-Emîn, *Şerhu'l-mu'allakâti'l-'aşr*, Beyrut, 1428/2007
- Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-İslâmî*, Kahire, ts.
- Şukrî Feysal, *Tatavvuru'l-gazeli beyne'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, Beyrut, 1986
- Taha Huseyn, *Hadîsu'l-arbi'â'*, (I-III), on beşinci baskı, Kahire, ts.
- Zeyyât, Ahmed Hasen, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut, 1422/2001